

Vroeger en nu, deel 7. Rijden

Een verschijnsel dat tot zo'n vijftig jaar geleden nog aan de orde van de dag was – een grote groep reuen die geduldig en hoopvol bivakkeert op de stoep voor het huis van een loopse teef – doet zich tegenwoordig in Nederland niet meer voor. Het dekken van een loopse teef is maar enkele zorgvuldig geselecteerde dekreuen voorbehouden. Als deze honden seks hebben –the full Monty – dan is dat nauwkeurig door mensen georkestreerd. De meeste reuen en teven krijgen die kans nooit. De houding van hondeneigenaren ten opzichte van de seksualiteit van honden is nogal ambivalent. Uitingen ervan, zoals loopsheid, rij- en markeergedrag, worden vaak als storend, lastig, genant of problematisch ervaren. Bijna de helft van alle reuen en teven is gecastreerd /gesteriliseerd. Daarmee is seksueel gedrag van honden ingekapseld en veel minder in beeld. Opvallend is bovendien dat seksuele gedragingen zoals rijden op elkaar of op iets, meestal niet als iets seksueels – lust – worden beschouwd. Zeker niet als het om teven of om honden van hetzelfde geslacht gaat. Rijden, waarbij de hond zijn voorpoten op de rug van een andere hond legt en stotende bewegingen maakt, werd en wordt dikwijls geïnterpreteerd als het domineren van een andere hond of als een gevolg van stress. De vraag is hoe dat zo is gekomen en hoe het nu zit met al dat gerij.

Vroeger. Op voortplanting gericht

Op het moment dat Amerikaanse biologen en psychologen zich begin 20ste eeuw met diergedrag gingen bezighouden, werden er een heleboel theorieën gevormd en gebruikt over seks die berustten op hun eigen normen- en waardepatroon. De meeste academici maakten deel uit van de witte, protestantse hogere burgerij. De theorieën van deze onderzoekers berustten dan ook op de normen en waarden die binnen deze kringen gangbaar waren. De industriële revolutie had gezorgd voor een snel groeiend aantal armen en immigranten in de steden, die ontelbaar veel sociale problemen hadden en heel veel kinderen kregen. Teveel, in de ogen van de leidende elite die eind 19^e eeuw vreesde weggevaagd te worden door deze naar hun mening minderwaardige, onbeschaafde en oproerige groep hoerenlopers en dronkaards. Het krijgen van kinderen binnen het huwelijk – en zodoende binnen hun eigen elitaire klasse – kreeg daardoor een extra dimensie: 'breeding for better babies' moest tegenwicht bieden. Alles wat niet overeen kwam met de al door de kerkelijke autoriteiten gepropageerde rechttoe rechtaan monogame seks tussen echtgenoten werd in nog heviger mate ongewenst, ongepast, pervers en obscene gevonden. En vooral: onnatuurlijk of

tegennatuurlijk. Dieren, zo stelden de burgerlijke moralisten, gaven zich immers niet over aan masturbatie, homoseks en wellust puur voor het genot. Dieren waren uitsluitend gericht op de voortplanting.

Vroeger: dominantie als motivatie

Toen onderzoekers in de jaren dertig van de 20ste eeuw sociaal gedrag van apen in de dierentuin gingen bestuderen, wisten ze dan ook niet erg goed wat ze aan moesten met apen die elkaar bestegen buiten de vruchtbaarheidscyclus om. Zeker niet als vrouwelijke apen mannetjes bestegen en nog minder als dieren van hetzelfde geslacht op elkaar reden. De Amerikaanse onderzoeker Abraham Maslow ontwikkelde daarom rond 1935 de theorie dat dergelijk 'afwijkend' gedrag niets met seksuele lusten te maken had. Voor Maslow stond vast dat bestijgen (*mounting*) mannelijk gedrag was en het aanbieden/achteruitsteken van het achterste om bestegen te worden (*presenting*) vrouwelijk gedrag. Hij kon zich niet voorstellen dat seksueel dominant gedrag van vrouwelijke dieren – *mounting* – seksueel gemotiveerd zou zijn, omdat dit geen 'erotic satisfaction' gaf. Nog onbegrijpelijker vond hij het bestijgen van mannetjes apen door een ander mannetje, waarbij de ondergeschikte masturbeerde. Hij stelde dan ook dat er twee verschillende soorten seksueel gedrag waren: de een gemotiveerd door de 'sexual drive' en de ander gemotiveerd door een sociale 'dominance drive'.

Vroeger: reflexmatig en mechanisch

Maslows visie dat alle sociaal levende dieren in beginsel een dominantie drive hadden die hun sociale leven beheerste zou onder ethologen na de Tweede Wereldoorlog de gangbare visie worden. In het langstlopende experimentele onderzoeksproject naar gedrag van honden van Scott en Fuller dat in 1965 na twintig jaar ten einde kwam, is het bestaan van dominantieverhoudingen een vaste aanname. Niet alleen had dit tot gevolg dat alle rijgedrag zonder direct verband met de vruchtbaarheidscyclus als dominantie werd beschouwd, het zorgde ook voor een enorme beperking van de wetenschappelijke aandacht voor de seksuele beleving en behoeftes van dieren.

Dit laatste werd door nog een aantal andere ontwikkelingen binnen de ethologie versterkt. Een daarvan was de mechanische kijk op dieren die door de vaders van de ethologie, Niko Tinbergen en Konrad Lorenz, naar voren werd geschoven. Daarin werden dieren van dezelfde soort beschouwd als een soort eenheidsworst die min of meer vanuit hun aangeboren

instincten reflexmatig op gelijke wijze reageerden op omstandigheden. De ethologische visie bood daardoor amper ruimte voor het bestaan van verschillen tussen individuen.

Vroeger: niet speculeren over (lust)gevoelens

Bovendien werd er een absoluut verbod op antropomorfiseren geïntroduceerd: diergedrag mocht absoluut niet vergeleken worden met intelligent, bewust of emotioneel gedrag van mensen. Speculeren over gevoelens bij dieren was onwetenschappelijk, ook over gevoelens van lust en welbehagen.

Er was de nodige aandacht bij biologen en dierenartsen voor het technische verloop van de voortplanting, voor de anatomie en voor medische afwijkingen, maar dat dieren daarbij ook verschillende behoeftes en een persoonlijke, individuele lustbeleving zouden (kunnen) hebben – prettig of niet prettig – werd doorgaans niet aangenomen of besproken, zeker niet als het vrouwelijke dieren betrof. Hoewel het bestaan van de clitoris al in de 17^e eeuw was ontdekt, was de implicatie daarvan voor lustbeleving voor vrouwen, mede door het taboe daarop, nauwelijks doorgedrongen tot de wetenschappelijke wereld. Het is tekenend dat tot 2020 de informatie over de clitoris in Nederlandse school- en handboeken voor biologie onvolledig was. Dat andere vrouwelijke zoogdieren ook een clitoris hebben en lustgevoelens wanneer deze wordt gestimuleerd, was dan ook tot zeer recent bij velen onbekend of bleef onbenoemd.

Nu: lustgevoelens worden bewust beleefd

Dankzij neuropsychologisch onderzoek van Jaak Panksepp is echter onmiskenbaar vast komen te staan dat dieren seksuele lustgevoelens hebben en zich daarvan bewust zijn. Panksepp leerde ratten de apparaatjes waarmee bepaalde hersensystemen in hun brein elektrisch werden gestimuleerd, zelf aan en uit te zetten. Wanneer het LUST systeem in hun hersenen werd gestimuleerd, wisten mannelijke ratten niet hoe snel zij de stroom weer moesten aanzetten als deze door de onderzoeker werd uitgezet. Niet alleen kon daarmee worden bewezen dat zij zich volledig bewust waren van hun lustgevoelens, maar ook dat zij deze als positief ervoeren: lekker of fijn of in ieder geval voor herhaling vatbaar. Dat geldt ook voor vrouwelijke dieren. Ook al is het LUST systeem bij hen anders in de hersenen

georganiseerd, ook zij krijgen een lekker gevoel wanneer het wordt gestimuleerd. Datzelfde gold voor de fysieke stimulatie van de penis of de clitoris.

Nu: individuele verschillen in seksuele behoefte en lustbeleving

Honden die veelvuldig rijgedrag vertonen beschouwen als testosteronbommetjes doet geen recht aan de complexiteit van het ontstaan van lustgevoelens bij dieren. Testosteron is daar wel sterk bij betrokken, maar er is een per individu verschillend, complex samenspel tussen allerlei hormonen, peptiden en neurotransmitters. Ook genetische factoren, anatomie en leeftijd spelen een rol. Hierdoor hebben niet alle honden in de zelfde mate en op dezelfde manier lustgevoelens en behoefte om die te bevredigen. Sommige reuen en teven lusten er wel pap van, anderen zijn niet of nauwelijks geïnteresseerd. Castratie zorgt wel voor een sterke daling van het testosterongehalte, maar doet de seksuele behoefte niet helemaal verdwijnen. Reuen houden lustgevoelens; ze kunnen hun erectie echter niet meer lang genoeg volhouden. Sommigen blijven dan ook hardnekkig manieren zoeken om hun seksuele behoefte te bevredigen. Ook bij teven zorgt de verandering in de hormoonhuishouding door sterilisatie niet per definitie voor het verdwijnen van een seksuele behoefte.

Nu: lustgevoel is de primaire bekrachtiger

De meeste reuen en teven ontdekken, vaak bij toeval, op een zeker moment dat het een lekker of goed gevoel geeft wanneer zij tegen een zacht voorwerp (kussen, kledje) of een ander levend wezen (hond, mens, ander huisdier) aanrijden waarbij de penis of clitoris wordt gestimuleerd. Dat kan al op zeer jonge leeftijd, zelfs bij puppy's, gebeuren. Als deze ervaring erg prettig is en lustgevoelens opwekt, dan wordt de ervaring, inclusief de hele context, opgeslagen in het geheugen als prettig en voor herhaling vatbaar. Bij het opnieuw waarnemen van (delen van) die context met een of meerdere zintuigen, kan het prettige lustgevoel opnieuw vanuit het geheugen spontaan opgeroepen worden. Door de werking van het SEEKING hersensysteem kan de hond dan proberen de ervaring te herhalen. Het lustgevoel kan dan gaan werken als een interne, primaire bekrachtiger. Blijven de ervaringen positief en slaagt de hond erin om het lustgevoel weer op te roepen, dan kan er een patroon ontstaan waarbij hij/zij door een leerproces zijn/haar rijgedrag gaat inzetten om een goed en lekker gevoel te krijgen. Sommige honden doen dit misschien alleen puur voor het genot ervan.

Maar een hond kan het lustgevoel ook gaan gebruiken om negatieve emoties te neutraliseren of te reguleren. Bij seksuele stimulatie komen namelijk, naast testosteron, allerlei stofjes vrij, zoals endogene opioïden en oxytocine. Deze kunnen zorgen voor daling van stresshormonen en dus voor minder stress en meer zelfvertrouwen. Afhankelijk van het persoonlijke (!) effect van een inwendig shotje met zo'n stressverlagende hormonale cocktail, kan het een hond motiveren om rijgedrag breed in te zetten in situaties waarbij hij zich niet prettig voelt. Aangezien endogene opioïden bovendien eenzelfde soort werking hebben als opium en morfine kan rijgedrag zelfs een soort verslaving worden of gaan functioneren als pijnstillers.

Nu: opgedane ervaringen bepalen mede de ontwikkeling

Juist omdat honden zich bewust zijn van wat hen overkomt, zijn opgedane ervaringen van grote invloed op de ontwikkeling van rijgedrag. Honden kunnen ook bij wijze van spreken ieder lust verliezen. Uit recent onderzoek komt steeds naar voren dat seks die wordt opgedrongen, die gepaard gaat met geweld of die ruw en pijnlijk is door dieren als onprettig wordt ervaren. Studies bij in vrijheid levende honden laten zien dat teven een voorkeur hebben voor vriendelijke reuen zonder 'machogedrag'. Uit dezelfde studies blijkt bovendien dat verkrachting en ongewenste intimiteiten ook bij honden voorkomen en ook zo worden ervaren: de belaagde dieren (meestal teven) verzetten zich, bijten van zich af of gooien zich op de grond om penetratie te voorkomen of ongedaan te maken. Gedwongen dekkingen waarbij teven door mensen worden vastgehouden – een niet ongewone gang van zaken bij fokkers – kunnen dan ook zorgen voor angsten en trauma's.

Nu: veelzijdig en complex

Daarmee is de seksuele behoefte en lustbeleving bij honden waarschijnlijk net zo veelzijdig en complex als bij mensen. Wat telt is het goede gevoel erbij. Het lijkt erop dat dieren uit empathie en ervaring zich daar ook bij anderen bewust van zijn en op inspelen. Tussen veel honden (maar niet alle!) die een erg goede relatie of een affectieve band hebben wordt rijgedrag vaak over en weer getolereerd, gefaciliteerd en vaak ook gewaardeerd. Dat geldt ook voor teven onderling en voor reuen onderling. Door de opioïden en hormonen zoals oxytocine en testosteron die erbij vrijkomen, kan de onderlinge band ermee worden versterkt, groeit het wederzijds vertrouwen en kan troost of verlichting worden geboden. Wanneer

rijgedrag door een hond wordt getolereerd, wil dat echter nog niet altijd zeggen dat het prettig wordt gevonden. Jonge, timide en onervaren honden weten vaak niet wat hen overkomt of durven geen nee te zeggen door van zich af te snauwen of zich effectief te verzetten. Ze laten het gebeuren of springen in de rondte om eraan te ontkomen – waardoor eigenaren helaas nogal eens denken dat de honden aan het spelen zijn. Net als bij mensen worden dergelijke timide, jonge honden vaak het slachtoffer van honden – meestal reuen – die dat weten en ze misbruiken voor hun eigen bevrediging. Om rijgedrag op waarde te schatten en er goed mee om te gaan, zullen we ons ook daar bewust van moeten zijn.